

Presentació

Educació per a Tothom avui. Diversitat, equitat i inclusió

L'aspiració d'una Educació per a Tothom ve de lluny. Les declaracions mundials de Jomtien 1990 i Dakar 2000 en van establir les bases i el marc d'acció. L'ODS 4 ha actualitzat i operativitzat aquest repte mundial en clau d'horitzó 2030 quan afirma que «cal garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge al llarg de la vida per a tothom». Es deixa enrere la inexistent incompatibilitat entre excel·lència i equitat, i es reforça la convicció que la inclusió és signe de qualitat educativa en la mesura que aquesta qualitat s'universalitza.

Així, Educació per a Tothom avui significa dissenyar polítiques educatives que situïn el trinomi format per la diversitat, l'equitat i la inclusió com a prioritat en els processos de reforma dels sistemes escolars i els programes socio-educatius. Diversitat com a realitat tangible que cal reconèixer en qualsevol escenari educatiu; equitat com a principi rector per eliminar les desigualtats associades amb aquesta diversitat, i inclusió com a marc de valors i de cultura necessari perquè les mesures d'equitat siguin eficaces. Tot plegat situat en un marc complex i heterogeni de projectes educatius, tant formals com no formals i informals.

L'informe *Equity and Inclusion in Education: Finding Strength through Diversity*, de l'OCDE (2023), assenyala sis aspectes clau per promoure una gestió de la diversitat des de l'equitat i la inclusió en educació:

1. Desenvolupar un marc polític sobre equitat i inclusió i incorporar-lo a tots els àmbits de la política educativa.
2. Garantir que el sistema educatiu sigui flexible i respongui a les necessitats dels alumnes.
3. Incloure l'equitat i la inclusió com a principis tant dels mecanismes d'assignació de recursos més importants com de finançament específic del sistema educatiu.
4. Implicar totes les parts interessades rellevants en la implementació del marc polític a les escoles i a les aules, reforçant la coordinació.

5. Preparar i donar suport al professorat i als equips directius en el desenvolupament de les competències i les àrees de coneixements per promoure l'equitat i la inclusió.
6. Identificar les necessitats dels alumnes, donar-los suport i fer un seguiment del seu progrés.

Es tracta d'un marc prescriptiu coherent amb els principis d'acció ja continguts a l'informe *A guide for ensuring inclusion and equity in Education*, de la Unesco (2017) i la més recent aportació de l'IBE, titulada *A resource pack for supporting inclusion and equity in education* (2023).

Aquest monogràfic aporta coneixement construït des de la recerca per inspirar els diferents sectors de la comunitat educativa a l'hora d'avançar en clau de diversitat, equitat i inclusió. Investigació amb un component aplicat i una clara voluntat de transformar l'educació. Un ventall ampli de resultats i de conclusions des de diverses universitats i equips de recerca per il·lustrar com es pot avançar en una educació per tothom.

D'entrada, presentem un primer bloc d'articles amb dues investigacions que aborden la preparació i el suport necessaris per al professorat per promoure l'equitat i la inclusió, amb la finalitat que aquest sàpiga desenvolupar fórmules de desenvolupament curricular flexibles i ajustades a les autèntiques necessitats de tot l'alumnat. Tot això des de la pràctica formativa sobre disseny universal per a l'aprenentatge (DUA), sens dubte l'enfocament didàctic que millor permet realitzar un desenvolupament curricular garant d'aprenentatge per part de tot l'alumnat. Podem trobar una recerca sobre l'educació en DUA en la formació inicial del professorat a l'article «El professorat en formació davant la neurodiversitat: anàlisi del context DUA, compromís i projecció de futur», de Matilde Peinado Rodríguez (Universidad de Jaén), on s'aborda la dimensió curricular dels processos de transformació cultural que necessiten els centres educatius per esdevenir plenament equitatius i inclusius. El text se centra en l'anàlisi qualitativa d'una experiència de formació inicial del professorat d'educació infantil en DUA (disseny universal per a l'aprenentatge). Després de dur a terme processos de recerca-acció, l'autora constata les insuficiències d'aquest professorat en formació inicial, a més dels reptes que es plantegen per revertir la situació, com ara desarticlar la mirada encara capacitista del professorat o incidir en un disseny del currículum que no entomi la neurodiversitat de l'alumnat com una dificultat, sinó com un element valuós a favor d'un aprenentatge ric i significatiu per a tothom. Això exigeix canvis estructurals que ja estan contemplats en el marc normatiu actual (LOMLOE), però que estan pendents de ser desplegats de forma generalitzada.

El segon article en aquesta direcció es titula «Efecte de la formació del professorat basada en el disseny universal per l'aprenentatge (DUA) sobre la percepció dels facilitadors i les barreres per a l'educació inclusiva», a càrrec de Teresa González-Ramírez (Universidad de Sevilla), Carmen Alba-Pastor (Universidad Complutense de Madrid), Héctor Galindo-Domínguez (Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea) i Alién García-Hernández

(Universidad de Sevilla). Aquí s'investiga sobre el DUA i el paper que exerceix en la transformació de les cultures escolars en inclusives des del professorat en exercici i la seva formació continuada. Analitza els facilitadors i les barreres a la inclusió des de la percepció d'aquest professorat, explora com la formació continuada contribueix a dissenyar processos formatius i d'assessorament més ajustats a les necessitats actuals i traça directrius sobre com es pot dur a terme un desenvolupament curricular, estils d'organització i relacions comunitàries al servei de la inclusió. L'article deixa palès que el canvi que provoca una formació continuada al voltant d'aquesta temàtica es produeix a llarg termini, i que el primer pas que cal fer és que el professorat prengui consciència dels reptes que se li presenten en referència a aquesta qüestió.

Seguint amb el fil de la formació de futurs professionals de l'educació en referència a la diversitat, l'equitat i la inclusió, el monogràfic aporta un segon bloc amb dos articles que contribueixen a reflexionar des d'un enfocament polièdric de la diversitat, la qual no es restringeix a la cultura, la llengua, la religió o la discapacitat, sinó que cal abordar-la també des d'una perspectiva de gènere i de diversitat sexogenèrica. Comptem amb un article titulat «Igualtat de gènere i sexisme: una mirada des de la perspectiva de l'estudiantat de Ciències de l'Educació», de Patricia Alonso-Ruido, Alexandra Miroslava Rodríguez-Gil, Iris Estévez i Bibiana Regueiro (Universidad de Santiago de Compostela), on es descriu una investigació sobre les percepcions que té l'alumnat en formació inicial sobre la inclusió del gènere en el currículum, la sensibilitat institucional envers la igualtat de gènere i la consciència sobre les desigualtats de gènere. S'hi constata com el professorat i les professionals i els professionals de l'educació social en formació inicial arriben a les facultats amb tot un conjunt de creences i representacions sobre el gènere ja construïdes prèviament, a més de la necessitat de fer-hi front. Els resultats de la recerca aporten esperança: l'equip investigador cospa que aquest estudiantat atorga una elevada importància a la formació en igualtat de gènere, com també s'hi percep una alta sensibilitat institucional sobre aquesta dimensió de la diversitat. No obstant això, també s'hi detecten els baixos nivells de consciència sobre les desigualtats de gènere, cosa que marca un toc d'atenció sobre com cal canviar la cultura acadèmica de la formació inicial per incorporar-hi una efectiva pedagogia feminista.

L'altre article fa una aportació des de la dimensió de la diversitat sexogenèrica. Es titula «Disseny i validació de contingut del qüestionari de percepcions i pràctiques educatives cap a la inclusió de l'alumnat LGTBIQ+ en educació superior» i és signat per José Tejada Fernández, Pedro Jurado de los Santos i Antoni Navío Gámez (Universitat Autònoma de Barcelona). Es tracta d'un article que convida a abandonar una mirada dicotòmica i sectorial de la diversitat per assumir-ne un enfocament més interseccional. No cal dir que la diversitat sexogenèrica ha ocupat un lloc secundari en l'educació, i més en la formació dels seus professionals. La proposta d'investigació continguda en aquest text contribueix a omplir aquest buit en el nostre context acadèmic de referència, i ho fa a partir de proporcionar un instrument que permeti avaluar la inclusió de l'estudiantat LGTBIQ+ en l'educació superior.

Dèiem al principi que l'Educació per a Tothom és un repte majúscul que desborda els límits de l'escola i que cal abastar-lo també des de la pedagogia social o l'educació comunitària. La mateixa OCDE indica, recordem-ho, la necessitat de desenvolupar un marc polític sobre equitat i inclusió, a més d'incorporar-lo a tots els àmbits de la política educativa, és a dir, més enllà del sistema educatiu, integrant propostes socioeducatives que facin efectiva l'equitat i la inclusió des d'un marc més ampli, i fent atenció a les situacions de risc social, perquè és en aquestes en les quals ens juguem l'èxit. Des d'aquest monogràfic aportem un tercer bloc amb tres articles que permeten aprofundir sobre aquesta tesi. El primer es titula «Factors i intervencions per aconseguir que menors infractors assoleixin l'èxit educatiu», de Núria López-Roca (IES Can Balo), María Fernández-Hawrylak (Universidad de Burgos), Jesús Soldevilla-Pérez (Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya) i Maria Rosa Rosselló-Ramon (Universitat de les Illes Balears). S'hi planteja la necessitat d'abordar el canvi de mirada envers l'equitat i la inclusió en els dispositius de justícia juvenil, i ens convida a abandonar un enfocament de la intervenció amb adolescents que han comès un delictes des de la falta, a part de contemplar la nostra actuació des d'un punt de vista més inclusiu. Aquest canvi de paradigma professional no es mostra exempt de dificultats inherents a la tradició clínica de la intervenció des de les instàncies de justícia juvenil, però la recerca que presentem aporta resultats que esperonen i demostren que aquest canvi és possible. Per fer-ho, cal introduir procediments més col·laboratius de treball entre experts i que vagin enfocats a uns objectius personalitzats que siguin compartits. El text assenyalava la importància de la comunicació i la xarxa entre professionals de justícia juvenil i els centres educatius, per afavorir una acollida de qualitat a l'adolescent o al jove. També s'hi recull el repte d'afavorir un clima de classe positiu en què aquest adolescent o jove se senti segur, percebi suport emocional i desenvolupi un sentiment de capacitat.

Un segon article, també en el context de l'educació no formal, resumeix una investigació sobre adolescència i joventut que es troba en risc social, com també l'ús problemàtic que aquesta fa d'internet. Es titula «L'impacte del Programa de Competència Familiar (PCF-AFFECT) en les trajectòries d'ús problemàtic d'internet en adolescents vulnerables», de Carmen Orte, María Valero, Marga Vives i Joan Amer (Universitat de les Illes Balears). La construcció de cultures inclusives ha de contemplar també la intervenció sobre aquells elements que l'obstaculitzin, a part que un ús negatiu de la comunicació digital pot entorpir seriosament l'equitat i la inclusió d'aquest sector social. La recerca desenvolupa un enfocament sistemàtic en l'àmbit extraescolar amb joves en situació vulnerable i les seves famílies. Queda palès que el programa d'intervenció implementat (PCF-AFFECT) promou l'aprenentatge socioemocional dels adolescents i reforça els vincles familiars de forma significativa, prevenint així els usos abusius i problemàtics d'internet.

Tanquem aquest bloc amb un tercer article relatiu a la formació de professionals de l'àmbit social. El títol és «El professional de la pedagogia com a docent en entorns d'educació no formal», de Francisco José García Aguilera i

Antonio Matas Terrón (Universidad de Málaga); Diego Aguilar Cuenca (Instituto Municipal para la Formación y el Empleo del Ayuntamiento de Málaga), i Nuria Segovia García (Corporación Universitaria de Asturias). La recerca presentada proporciona coneixement sobre com es pot enfocar una formació eficaç que provoqui una transformació de contextos no formals en àmbits més inclusius. Davant de la constatació que encara es reproduïxen plantejaments metodològics tradicionals en la formació del professional de la pedagogia, l'article constata l'elevada diversitat de competències pel que fa al maneig de les tecnologies. També assenyala la necessitat d'aprofundir en la personalització de la formació continuada d'aquests professionals, a més de la incentivació de l'actualització per motivar-los a formar-se de manera constant.

El quart i darrer bloc d'aquest monogràfic està dedicat a aprofundir sobre com es poden implicar totes les parts interessades rellevants en la implementació del marc polític d'equitat i inclusió a l'escola reforçant-ne la coordinació. Ho fem amb dos articles que assenyalen un element clau per aconseguir-ho: el lideratge pedagògic. La Unesco, en el seu darrer GEMR (Global Education Monitoring Report) (2024) destaca que aquest lideratge és imprescindible per assolir una educació de qualitat en clau d'equitat i d'inclusió. El primer article es titula «Liderar des del nivell mitjà del sistema: el paper dels *middle tiers* per desenvolupar el lideratge educatiu», de Mireia Tintoré (Universitat Internacional de Catalunya), i aporta una revisió sistemàtica de la literatura sobre el lideratge que han d'exercir els nivells intermedis del sistema educatiu, que tenen un paper clau a l'hora de fomentar la transformació de la cultura escolar en equitativa i inclusiva. La revisió sistemàtica i reflexiva de la literatura presentada a l'article reforça aquesta tesi i identifica les accions clau que aquests nivells intermedis poden efectuar per assolir la transformació desitjada. Aquestes accions van des de donar suport a les direccions dels centres educatius de la seva zona (millorar la qualitat de la preparació i les pràctiques dels membres de l'equip directiu, com també facilitar els processos de relleu ordenat) fins a activar processos del sistema que afavoreixin el canvi (avaluació de la qualitat dels processos d'ensenyament-aprenentatge, provisió de recursos o alineament amb el conjunt del sistema).

Tanca el bloc i el monogràfic l'article titulat «El lideratge pedagògic i la qualitat educativa: un estudi de cas a l'educació superior», de José Manuel Palomino Fernández (Universidad Internacional de La Rioja); María Pilar Cáceres Reche i Inmaculada Aznar Díaz (Universidad de Granada), i Raúl González-Fernández (Universidad Nacional de Educación a Distancia). La investigació presentada parteix de la verificada relació entre qualitat educativa i lideratge pedagògic, a més, aporta coneixement per entendre més i millor quins processos clau de la funció directiva han de ser susceptibles de rebre un lideratge eficaç en l'educació superior. Aquests es poden categoritzar com a processos de planificació, implementació, suport, inclusió, comunicació i supervisió. Tal com indiquen els resultats de la recerca, una acurada definició dels plans d'estudis, l'establiment d'uns estàndards elevats d'aprenentatge per part de l'alumnat o una responsabilització dels resultats procedent de tots els

actors esdevenen estendards d'aquesta qualitat formativa promoguda per un lideratge eficaç. Una qualitat de la formació que ha de garantir nous professionals de l'educació plenament competents a l'hora de gestionar la diversitat des de l'equitat i la inclusió.

Miquel Àngel Essomba
Universitat Autònoma de Barcelona

© de l'autor